

Motiv čovjeka u likovnom izričaju djeteta

Jakešević, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:116564>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Matea Jakešević

MOTIV ČOVJEKA U LIKOVNOM IZRIČAJU DJETETA

Završni rad

Zagreb, kolovoz 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Matea Jakešević

MOTIV ČOVJEKA U LIKOVNOM IZRIČAJU DJETETA

Završni rad

Mentor rada:

Morana Varović Čekolj, mag. art., predavačica

Zagreb, kolovoz 2023.

Sadržaj

Uvod	1
1. Povijesni razvoj likovnog odgoja i obrazovanja	2
1.1 Faze razvoja likovnog obrazovanja	2
2. Razvoj likovnog izražavanja kod djece.....	4
3. Razvojne faze u likovnom izražavanju djeteta	5
3.1 Faza izražavanja primarnim simbolima.....	6
3.1.1 Prikaz ljudskog lika u fazi izražavanja primarnim simbolima	9
3.2 Faza izražavanja složenim simbolima	10
3.2.1 Prikaz ljudskog lika u fazi izražavanja složenim simbolima	11
3.3 Faza intelektualnog realizma	14
3.3.1 Prikaz ljudskog lika u fazi intelektualnog realizma	14
3.4 Faza vizualnog realizma	16
4. Prikaz detalja ljudskog lika u dobi od 2 do 4 godine	17
4.1. Oči.....	17
4.2. Usta i nos	18
4.3. Ruke i noge	19
4.4. Trup.....	20
4.5. Kosa	20
4.6. Odjeća.....	21
5. Prikaz detalja ljudskog lika u dobi od 4 do 5 godina	21
5.1. Složeni simbol	21
5.2. Kosa i odjeća.....	22
5.3. Transparentnost	23
5.4. Veličine	23
5.5. Predimenzioniranje.....	23
5.6. Pokret	24
6. Prikaz detalja ljudskog lika u dobi od 5 do 6 godina i starija	25
6.1. Profil	25
6.2. Razlike među osobama.....	25
6.3. Minijatura	25
6.4. Pokret	26
6.5. Lice.....	27

7.	Crtačke tehnike.....	28
8.	Portret i autoportret.....	29
	8.1. Portret.....	29
	8.2. Autoportret.....	29
9.	Praktični dio rada.....	30
	9.1. Mlađa dobna skupina.....	30
	9.1.1 Likovni radovi djece mlađe dobne skupine.....	31
	9.2. Srednja dobna skupina.....	33
	9.2.1 Likovni radovi srednje dobne skupine.....	34
	9.3. Zaključak praktičnog dijela rada.....	36
10.	Kreativnost i zanesenost.....	36
	10.1. Kreativnost.....	36
	10.2. Zanesenost.....	37
11.	Uloga odgajatelja i učitelja.....	38
	ZAKLJUČAK.....	39
	LITERATURA.....	40
	PRILOG.....	41

SAŽETAK

Dijete se počinje umjetnički izražavati već u najranijoj dobi. Likovnim izražavanjem ono ispunjava svoju potrebu koja je prisutna kroz cijeli život. Već od druge godine ono razvija sposobnost primanja olovke i ostavljanja traga na papiru. Važnost dječjeg likovnog izražavanja se mijenjala kroz povijest. U početku se nije davalo dovoljno pažnje dječjem crtežu sve dok mnogi psiholozi nisu počeli dublje istraživati tu temu. Djeca likovno prikazuju svoju okolinu, spoznaje, emocije, a tako i najvažnije ljude u svom životu. Ljudski lik u likovnom izričaju je jedan od prvih i najčešćih motiva koje dijete prikazuje. Motiv čovjeka se u likovnom izričaju razvija po fazama koje prate razvoj samoga djeteta. Likovne faze kroz koje sva djeca prolaze su univerzalne i urođene u svakom djetetu. Likovni razvoj započinje od nekontroliranih pokreta djeteta, do pojave kruga i prvih oblika pa sve do prikaza čovjeka u obliku glavonošca i prikaza koji sličići prikazu odrasle osobe. Unatoč tome što su faze univerzalne za svako dijete, vrijeme koje je potrebno djetetu da uđe u pojedinu fazu može varirati. U radu sam se posvetila prikazivanju motiva čovjeka unutar razvojnih faza djeteta u cilju pobližeg načina prikaza ljudskog lika kroz djetinjstvo. Opisan je jednostavan, prvi prikaz čovjeka s minimalnim detaljima te njegov razvoj kroz godine i bogaćenje detalja koje dijete počinje uočavati i prikazivati. Svrha praktičnog dijela rada je bila potkrijepiti teorijski dio vlastitim primjerima iz prakse.

Ključne riječi: dijete, likovni izričaj, motiv čovjeka, razvojne faze

SUMMARY

The motif of the human figure in children's artistic expression

Children begin to express themselves artistically at a very early age. Through visual expression, they fulfill a need that persists throughout their lives. As early as the age of two, they develop the ability to hold a pencil and leave marks on paper. The importance of children's visual expression has changed throughout history. Initially, not enough attention was given to children's drawings until many psychologists started to delve deeper into the subject. Children visually depict their environment, perceptions, emotions, and, importantly, the significant people in their lives. The human figure is one of the first and most common motifs that children depict in their visual expression. The portrayal of human figures in visual expression develops in stages that correspond to the child's own development. The artistic phases that all children go through are universal and inherent in each child. Artistic development begins with uncontrolled movements, progresses to the appearance of circles and basic shapes, and eventually leads to the representation of a human figure in the form of a head-and-body and a representation resembling an adult. Although the phases are universal for every child, the time it takes for a child to enter a particular phase may vary. In my work, I focused on portraying the motif of the human figure within the developmental stages of a child, aiming to provide a closer understanding of how the depiction of the human figure evolves throughout childhood. I depicted a simple, initial representation of a human figure with minimal details and its development over the years, as children begin to notice and portray more intricate details. The purpose of the practical part of the work was to support the theoretical aspects with practical examples.

Key words: child, artistic expression, human figure, developmental stages

Uvod

Likovno izražavanje je životna potreba koja se provlači kroz cijeli život. Čak i u najranijoj dobi, dijete istražuje i ispunjava navedenu potrebu modelirajući pulpu kruha te preslagujući objekte u njegovoj okolini. Nesvjesnim aktivnostima, dijete ispunjava svoju potrebu za likovnim izražavanjem koja mu daje sreću i radost. Dijete svoje prve crtačke uratke ostvaruje na plohamu na kojima može ostaviti trag prstom, kao što su pijesak, zemlja ili prašina. Uz prisustvo slikarskog materijala i slobodu izražavanja, dijete počinje slikati i crtati uz veliko uzbuđenje.

Važnost likovnog izražavanja u najranijoj dobi nije samo u sreći i ispunjenju koje ono pruža, već i u svim ostalim beneficijama koje ono donosi. Likovno izražavanje i dječji crtež nosi jako duboku važnost. Početkom prošlog stoljeća, dječji crtež se počeo koristiti kao mjera za inteligenciju djeteta, a kasnije se primijenio kao mjera emocija i osobina ličnosti. Putem crteža, dijete izražava najiskrenije i najdublje osjećaje koje nosi u sebi (Balić Šimrak, 2010). Likovno izražavanje se također može koristiti i kao terapija za nošenje s traumom i stresom u kojoj se stvaralački likovni proces koristi kao sredstvo izražavanja i komunikacije (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

Dječji crtež je tek nedavno počeo biti predmet istraživanja. Istraživanjem se došlo do mnogih saznanja o likovnom stvaralaštvu djeteta. Jedno od saznanja su razvojne faze kroz koje svako dijete prolazi tijekom svog likovnog stvaralaštva, a opisane su u ovom radu. U idućem poglavlju je opisan povijesni razvoj likovnog odgoja i obrazovanja. Treće poglavlje se dotiče razvoja likovnog izražavanja u djece, a četvrto objašnjava spomenute razvojne faze. Glavna tema ovoga rada je način prikazivanja ljudskog lika kroz različite razvojne faze likovnog stvaralaštva djeteta koje se opisuje u ostalim poglavljima. Također se u radu spominje i objašnjava kreativnost i zanesenost, kao i važnost uloge odgajatelja i učitelja u likovnom odgoju i obrazovanju. Cilj praktičnog dijela rada je uočiti i prepoznati karakteristike različitih prikaza ljudskog lika u dječjem crtežu.

1. Povijesni razvoj likovnog odgoja i obrazovanja

Prvi znakovi likovnog obrazovanja javljaju se u starom Egiptu i antičkoj Grčkoj. U Egiptu se likovno obrazovanje provodilo u tajnosti, u zatvorenom svećeničkom krugu, gdje su stariji naraštaji prenosili znanje na mlađe. U antičkoj Grčkoj je uveden zakon koji je branio robovima da se bave estetičkim umjetnostima, što je značilo da se umjetničko obrazovanje i obrazovanje općenito provodilo među potomstvom više, vladajuće klase.

Aristotel je imao veliki utjecaj na razvoj likovnih teorija i obrazovanja. Smatrao je da je vrlo bitno razvijati smisao za lijepo kod mladeži jer je to bio prvi korak u obrazovanju slobodna čovjeka. Smatrao je da umjetnost nije slika objektivnog svijeta, već nešto bolje od vizualne stvarnosti.

Organizirana nastava likovnog obrazovanja je započela u Rimu, u doba cara Augusta gdje je osnovano učiteljsko osoblje za odgoj i izobrazbu arhitekta. Utemeljene su građevinske škole za mladiće od osamnaest godina.

U doba humanizma i renesanse se po prvi puta pokušalo uvesti nastavu risanja u svjetovnu obuku. Majstor je ugovorom uzimao učenika na stan, davao mu hranu i odjeću, a u radionici se provodio odgoj radom i učenjem po uzoru na majstora. Osim odgoja profesionalaca, također je postojala mogućnost obrazovanja djece plemića. U 16. stoljeću nastaju i prve akademije, visoke škole koje su obrazovale likovne umjetnike, profesionalce.

Rousseau, Komensky i mnogi drugi pedagozi su počeli zagovarati uvođenje nastave risanja za svu djecu. Smatraju kako je risanje potpora, kostur cijeloj umjetnosti. Također, smatraju da je razvoj i odgoj djeteta gotovo nemoguć bez aktivnosti ruke i razvijanja osjetila ruku. U 19. stoljeću sva stajališta o važnosti likovnog odgoja u djetetovu odrastanju dolaze do priznanja te se, nakon velikog truda, likovni odgoj uvodi u škole kao nastavni predmet – risanje.

1.1 Faze razvoja likovnog obrazovanja

Prva faza likovnog obrazovanja se naziva *Tehničko-imitacijska faza* koja je trajala od početka 19. stoljeća pa sve do 1875. godine. Učenje risanja je tada bilo temeljeno na proizvodno-tehničkom obrazovanju. Cilj predmeta risanje je bilo naučiti vješto i točno precrtavati metodom uzora, geometrijskom i shematskom metodom. Risanje je služilo u manufakturnoj proizvodnji.

Druga faza se naziva *Pokret za umjetnički odgoj* te traje od oko 1875. godine do oko 1905. godine. Razvoj industrijske proizvodnje je tražio proizvode oblikovane prema likovno-estetičkim kriterijima. Iz istoga razloga se otvaraju škole za umjetnost i obrt. Mnogi pedagozi su se zalagali za to da i likovni rad djece bude prema uzoru na umjetničke škole, da se dječje likovno djelo realizira metodama kojima bi se dobila vizualna točnost objekta. Pokret nije dugo zaživio te nije uvažavao likovno izražavanje u djece.

Psihologijska faza je trajala od 1905. godine pa sve do 1930. godine. Ovo doba se naziva i „stoljećem djeteta“ jer se velika pažnja pripisuje djetetovu psihofizičkom razvoju i likovnom izražavanju. Počinje se uvažavati djetetova potreba za slobodnim izražavanjem bez nametnutih pravila te prirodna potreba za aktivnošću i samostalnim stjecanjem svoga znanja. Pedagozi počinju pridavati veliku pažnju važnosti likovne aktivnosti u djetinjstvu. Maria Montessori, jedna od predstavnica „aktivne“ škole, smatra da je jako važno djecu naučiti risati s velikim naglaskom na razvoj senzorne osjetljivosti, sposobnosti promatranja te važnosti estetički oblikovane okoline.

Iduća faza, pod nazivom *Pedagogijska faza*, traje od 1930. do 1960. godine. Razvila se pod utjecajem Bauhauusa koji je imao veliki utjecaj na modernizaciju nastave likovnog odgoja. Smatrao je da je cilj estetskog odgoja pokrenuti dijete, probuditi tjelesne i duhovne snage, bogatiti fantaziju, poticati dijete na razmišljanje. Nakon Prvog svjetskog rata se u nastavu risanja uvode postupci crtanja. To je bio početak učenja likovnog jezika i odgoja kroz likovnu aktivnost.

Posljednja faza nosi naziv *Sociologijska faza* te traje od 1960. godine pa sve do danas. Opažen je veliki utjecaj likovnog govora kao sredstva komunikacije. Osnovna načela ove faze je moguće uočiti u UNESCO-voj Deklaraciji donesene u Ženevi. U deklaraciji je istaknuto stanje nastave likovne umjetnosti te su doneseni stavovi i preporuke za provođenje iste. Stavovi i preporuke ističu da likovni odgoj i obrazovanje ima veliku ulogu u estetičkom, moralnom i intelektualnom planu, kao i u psihičkom razvoju djeteta. Također je likovna umjetnost važna komponenta u razvoju ličnosti osobe kao i u upoznavanju znanja o stvarnosti. Donesen je zaključak da sve umjetnosti, uključujući i likovnu, mogu biti sredstvo sporazumijevanja i ujedinjavanja među narodima te kao takva moraju imati veliku razinu poštovanja (Grgurić, Jakubin, 1996).

2. Razvoj likovnog izražavanja kod djece

U daljoj prošlosti, dječjem likovnom radu se nije pripisivala velika važnost. Dječji crtež i likovno izražavanje općenito se nije smatralo važnim. Za dječji crtež se zanimalo jako malo učenjaka, tek nekoliko pedagoga i likovnih umjetnika. Krajem 19. stoljeća, talijanski filozof Corrado Ricci prvi identificira zaseban fenomen dječjeg crteža promatrajući ulične grafite. Isti filozof objavljuje prvu knjigu u potpunosti posvećenu dječjem crtežu pod nazivom „L'Arte dei Bambini“ (*Dječja umjetnost*). U knjizi „Dessin d'un Enfant“ (*Dječje crtanje*), autor Luquet, početkom 19. stoljeća, po prvi puta u povijesti prikazuje razvojne faze dječjeg likovnog izražavanja (Balić Šimrak, 2010).

Razvojem znanosti psihologije, dječje likovno izražavanje je postajalo sve interesantnije mnogim psiholozima. Uz psihologe, interes su počeli pokazivati i liječnici, sociolozi, likovni umjetnici i mnogi drugi. Dječji crtež je počeo imati veliku važnost u medicini. Likovni izraz je postao terapija za bolesnu djecu, a liječnicima je pripomogao u dijagnozi stanja psihomotornih aktivnosti djeteta. Likovni umjetnici su počeli pridavati pažnju originalnosti i kreativnosti koja se nalazi u dječjem likovnom oblikovanju, a psiholozi proučavati razvoj dječje psihe u crtežu (Bodulić, 1982.).

U prvoj polovici 20. stoljeća, psihologica Florence Goodenough po prvi puta počinje koristiti dječji crtež kao mjeru inteligencije djeteta te pokreće test „Nacrtaj čovjeka“ u knjizi „Measurement of intelligence by drawings“ (*Mjerenje inteligencije na temelju crteža*). Nakon nje, 1949. godine, Karen Machover razvija test „Crtež ljudske figure“ kojim testira mjere emocija i osobina ličnosti djeteta. Kako se vrijeme odmicalo, tako se dječjem crtežu pridavala sve veća pažnja. U novije vrijeme, dječji crtež se smatra najiskrenijim načinom izražavanja osjećaja djeteta i njegova doživljaja vanjskoga svijeta.

Dječje likovno izražavanje je napokon dobilo pažnju koje zaslužuje. Došlo se do zaključka da likovni crtež ima mnoge beneficije za dijete i njegov razvoj. Likovno izražavanje potiče fokusiranje te utječe na bolju koncentraciju. Također, ima veliku ulogu u opuštanju organizma od stresa te stvaranju osjećaja sreće, što dovodi do sretnijeg i kvalitetnijeg načina življenja. Uz sve, likovno izražavanje potiče i kvalitetnije razvijanje divergentnoga mišljenja te razvoj kreativnosti (Balić Šimrak, 2010).

3. Razvojne faze u likovnom izražavanju djeteta

Likovno izražavanje djeteta se počelo proučavati vrlo kasno. Stručnjaci su krenuli skupljati razne dječje crteže kako bi ih mogli detaljno proučiti. Zaključili su da se svako dijete može likovno izraziti i da se iz njegova likovna izraza može puno naučiti o djetetu samom (Bodulić, 1982).

Prema Grgurić i Jakubin (1996), u razvoju dječjeg likovnog izražavanja teče nekoliko procesa sazrijevanja i učenja:

- razvitak psihomotorike ruke, šake, prstiju i ovladavanje instrumentom rada (olovka, kist)
- spoznavanje okoline i razvitak znanja o njoj
- razvitak potreba i sposobnosti prikazivanja okoline i to od simbolizacije, preko prikazivanja onoga što dijete „zna“ o okolini (intelektualni realizam) pa do prikazivanja onoga što stvarno objektivno može vidjeti u okolini (vizualni realizam).

Sva tri procesa su međusobno isprepletena s različitim naglaskom na svaki od njih, u ovisnosti na djetetovu uzrast. Zbog toga, u objašnjavanju dječjeg likovnog izražavanja, možemo naći mnoge periodizacije i podjele razvojnih faza, koje se razlikuju samo u pogledu dobnih granica djeteta.

H. Read stvara periodizaciju u kojoj razlikuje tri razvojna stupnja u likovnom izražavanju, koji su vrlo povezani s razvojem djeteta. U prvom stupnju, koji traje do sedme godine, dijete raspoznaje stvarnost oko sebe. U drugom stupnju, koji traje od sedme do četrnaeste godine, dijete svjesno promatra i uči o svijetu oko sebe te stječe složene likovne spoznaje. U trećem stupnju, koji traje od četrnaeste do dvadesete godine, dijete počinje shvaćati likovne vrijednosti te uči likovni jezik.

Th. Munro smatra kako se u dječje stvaralaštvo ne smiju uplitati standardi odrasle osobe, već stvaralaštvo treba biti dio igre u ranom djetinjstvu, dio slobodnog izražavanja koje kasnije vodi do samostalnog stjecanja znanja i sposobnosti kao i likovnog izražavanja (Grgurić, Jakubin, 1996).

G.H. Luquet razvojne faze likovnog izražavanja dijeli na četiri razine:

- faza slučajnog realizma
- faza neuspjelog realizma

- faza intelektualnog realizma i
- faza vizualnog realizma (Bodulić, 1982).

Prema Boduliću (1982), Luquetova podjela je najprihvatljivija jer je sve što dijete likovno oblikuje stvarno i njegov dječji realizam. Važno je da dijete u izrazu polazi od samoga sebe te da se ne oslanja na druge. Najveća pogreška bi bila da se ta hrabrost i vjera u sebe i svoje likovno izražavanje poremeti. Vrlo često se u dječjem izražavanju pojavljuje oponašanje drugih te je vrlo važno pripaziti da do toga ne dođe.

Faza slučajnog realizma najviše odgovara šaranju. Faza neuspjelog realizma odgovara djetetovom pokušaju u crtanju sheme ljudskog lika i drugih sadržaja. Intelektualni realizam odgovara djetetovom povezivanju i obogaćivanju sadržaja crteža. Faza vizualnog realizma počinje kada dijete počinje likovno oblikovati na osnovi vlastitih vizualnih iskustava. U toj fazi dijete uvjerljivije stvara likovni rad (Bodulić, 1982).

Iako je dječje likovno izražavanje opisano kroz mnoge periodizacije, u većini periodizacija se može uočiti osnovni Linquetov model koji ima tri faze - faza šaranja, faza intelektualnog realizma te faza vizualnog realizma (Grgurić, Jakubin, 1996).

3.1 Faza izražavanja primarnim simbolima

Likovno izražavanje djeteta započinje fazom izražavanja primarnim simbolima.

“Dijete se nakon navršene druge godine života može igrati i crtačkim priborom. Kada zamijeti da olovka, kreda ili ugljen ostavljaju trag na podlozi, želi taj trag ponoviti. Motorička aktivnost, pokret ruke i grafički učinak ga iznenađuje, veseli i potiče.” (Bodulić, 1982, str. 29)

U ovoj fazi se mogu prepoznati dva razdoblja. Prvo razdoblje je nesređen ili slučajni likovni izraz koji počinje oko prve godine i traje do druge ili treće godine. Izraz je sastavljen od jednostavnih pokreta te u ovoj fazi djeca olovku drže grčevito među prstima dok se zglobovi uopće ne pomiču. Dosta često dijete drži olovku čvrsto poput čekića ili među prstima. Likovno izražavanje se realizira pokretom iz lakta naprijed-natrag. Djetetu nije cilj kontrolirati linije koje povlači, već uživati u gledanju i praćenju nastajanja linije. Vrlo često dijete gleda uokolo dok istodobno crta na papiru. Uglavnom su linije zakrivljene u polukružnom pravcu prema tijelu ili se kreću gore-dolje

ako dijete ima savijenu ruku u laktu. Dijete olovku ne podiže s papira, osim kada dođe do kraja pokreta. Glavne karakteristike ove faze proizlaze iz razvoja motorike za risanje i pisanje.

Djeca u dobi 15-24 mjeseci ne imenuju svoje crteže, odnosno nisu svjesna onoga što su stvorila. Sami pokreti risanja bude uzbuđenje i sreću kod djece ove dobi. Dvogodišnjaci počinju pridavati veću pozornost tragovima koje ostavljaju na papiru. Lijevom rukom ne pridržavaju papir te se on u skladu s pokretima desne ruke pomiče. Zglob i prste ne savijaju, a za svaki crtež potroše manje od minute (slika 1).

Slika 1. Prvi pokušaji. Olovka (2 g.)

U trećoj godini, djeca počinju imenovati ono što su stvorila (slika 2). Vrlo često djeca započnu crtež bez početne ideje što rade, ali prve linije ih izgledom podsjetu na nešto što su već vidjeli ili iskusili te dijete dobije ideju za novo djelo. Također, značenje crteža se može mijenjati kako dijete dodaje nove linije. Davanje značenja crtežu je veliki korak u razvoju mišljenja jer dijete počinje shvaćati odnos između crta na papiru i objekta ili iskustva u okolini. Trogodišnjaci pridržavaju papir slobodnom rukom te nastajanju crteža pridaju pažnju koja traje dvostruko duže od dvogodišnjaka.

Slika 2. „Ovo je garderoba“. Nanizani oblici su kaputići, a crte označuju cipele.

Dijete se trudi nešto prikazati. Olovka (3,5 g.)

Drugo razdoblje izražavanja primarnim simbolima se može opisati kontroliranim risanjem. Ruka više nije toliko ukočena, finiji pokreti vrše se iz lakta i prstiju, a oni grublji iz zgloba ramena. Krug je prvi organizirani oblik koji se pojavljuje te on označava osobinu predmetnosti, odnosno kompaktnost čvrstog predmeta. U toj fazi se pojavljuje prvi prikaz čovjeka koji je univerzalan za svu djecu (slika 3) (Grgurić, Jakubin, 1996).

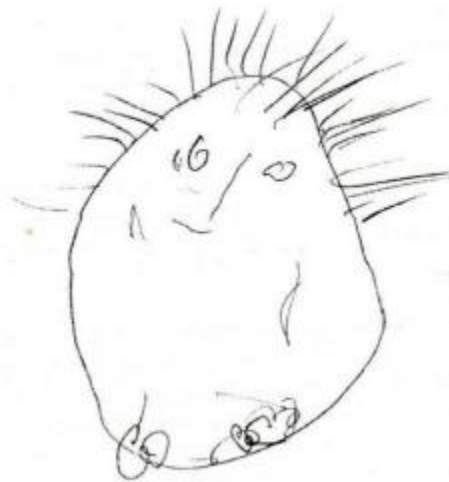

Slika 3. *Prvi prikaz čovjeka*

Primarni simbol glava – noge, olovka (3,5 g.)

3.1.1 Prikaz ljudskog lika u fazi izražavanja primarnim simbolima

U fazi izražavanja primarnim simbolima dijete ne pokušava stvoriti kopiju osobe. Ono koristi glava – noge kao simbol (slika 4). U ovoj fazi se dijete ne fokusira na određenu osobu iz okoline (Grgurić, Jakubin, 1996). Prema Boduliću (1982), lik čovjeka je u početku samo krug u kojem su zabilježeni neki dijelovi lica, a na krug se nadovezuju ekstremiteti. Takav prikaz čovjeka nema posebno nacrtani trup. Autor smatra da je razlog tomu što dijete u toj dobi ne može pamtititi više od onoga što može nacrtati. Dijete najviše pažnje posvećuje pokretu. Trup je nepomičan dio tijela, dok su ruke, noge i glava, kao i dijelovi lica, pokretni dijelovi tijela te ih dijete iz toga razloga prve zapamti. Često se prvi nacrtani lik čovjeka naziva „glavonošcem“.

Slika 4. „Moja baka“, olovka (3 g.)

Pri kraju faze izražavanja primarnim simbolima, u djece se počinje povezivati koordinacija između ruke i oka te misli kreću obuzdavati i upravljati pokretima ruke. Iduća faza u likovnom izričaju djeteta se nadovezuje u svakom smislu na prethodnu (Grgurić, Jakubin, 1996).

3.2 Faza izražavanja složenim simbolima

Na prethodnu fazu se nastavlja faza izražavanja složenih simbola koja traje od četvrte do pete godine. Djeca nakon treće godine počinju davati imena svojim crtežima jer ih sličnost povučениh crta podsjeća na neki predmet. Crtež kod djece izaziva misaonu sliku, odnosno predodžbu. Kasnije se najprije javlja ideja o crtežu, a tek onda samo likovno djelo. Iz toga razloga, faza izražavanja složenim simbolima se može podijeliti u dvije manje faze. U prvoj fazi, misaone operacije nastaju nakon praktičnog rada, dok u drugoj fazi likovno djelo nastaje iza misaone operacije. Ovo je veliki korak u spoznavanju okoline. Spoznaje koje dijete doživi će pod kontrolom misaonih operacija voditi ruku kroz realizaciju, odnosno crtanje, zamišljene ideje. Osnovna, odnosno prvotna ideja djeteta se još uvijek može promijeniti zato što dijete olovkom bilježi tijekom svojih misli koje su vrlo promjenjive. Likovno izražavanje djeteta postaje sredstvo komunikacije s vršnjacima, a ponajviše sa samim sobom.

3.2.1 Prikaz ljudskog lika u fazi izražavanja složenim simbolima

Spomenutu komunikaciju sa samim sobom možemo povezati s načinom crtanja čovjeka u toj dobi. Jedan od mogućih razloga za crtanje simbola ljudskog lika glava-noge jest taj da dijete crta svoju viziju sebe, a ne druge osobe. Kada dijete pogleda ispred sebe, ono vidi ruke i noge koje kao da izlaze iz glave. Glava je najvažniji dio te ako njoj dodamo noge ona postaje pokretljiva, a ako joj dodamo i ruke dobili bismo funkcionalno biće.

Osim ljudskog lika, u prvom crtežu se pojavljuju i stvari koje su djetetu bliske te koje za njega imaju neko značenje. To mogu biti biljke, životinje (ljubimci), kuće, drveće ili ostale stvari koje je dijete nekada dodirnulo. Osim vizualnih podataka, djeca također mogu prikazivati i pokrete ili taktilne osjete. U ovoj fazi dijete ne prikazuje konkretne objekte, već njihovu akciju ili značajke. To mogu biti trčanje, skakanje, vjetar, žurba, a koje prikazuju različitim linijama (slika 5) (Grgurić, Jakubin, 1996).

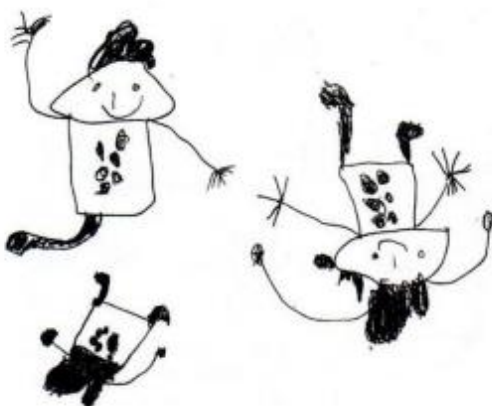

Slika 5. Prikaz pokreta

„Moja sestra pleše“. Linije uz noge i ruke označuju plesne pokrete. Desno je gitara, a crte iznad nje označuju zvukove. Olovka (4 g.)

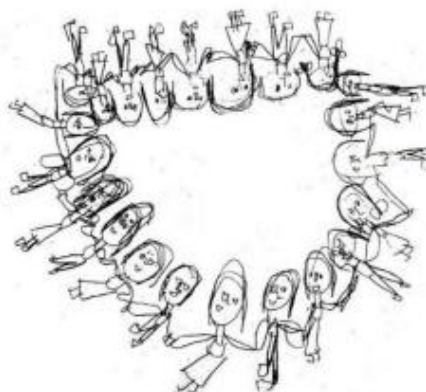
Dijete svaki objekt ili osobu prikazuje kao posebnost. Usta i oči te ostale detalje lica i tijela dijete smješta u međusobni odnos, dok likovi na crtežu izgledaju kao da između njih nema međusobnog odnosa, tj. likovi mogu lebdjeti jedan iznad drugih (slika 6). U ovoj fazi dijete počinje

koristiti kvadratične oblike u prikazu čovjeka koji ima i kosu i druge potrebne detalje. Dijete maksimalno koristi prazan prostor na papiru te ga često i okreće kako bi prazan prostor bio pristupačniji za crtanje. Iz toga razloga se često dogodi da prikaz čovjeka „dubi“ na glavi – prevaljivanje oblika (slika 7). Proporcija nije kriterij djetetova crteža u ovoj fazi, dijete za svaki objekt ima postojanje „po sebi“ te ga iz svoje perspektive i prikazuje. U ovoj fazi, djeca često pretjerano izdužuju pojedine dijelove tijela (slika 8). Djetetu nije cilj postići fotografsku sličnost, već želi upozoriti ili poručiti nešto (Grgurić, Jakubin, 1996). Također, djeca one likove i stvari koje su im zaokupili pozornost prikazuju znatno većim, a one koje su za njih manje važne prikazuju manjima bez obzira na njihovu stvarnu veličinu u odnosu na ostale oblike u prostoru. Takav način prikazivanja se u dječjem likovnom izražavanju naziva „emocionalni realizam“ (Jakubin, 1999).

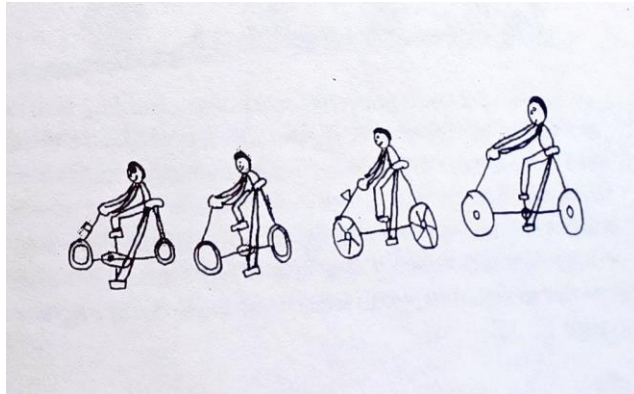

Slika 6. „U igri“. Nacrtani likovi nasumce su raspoređeni po papiru.

Okrenuti su naprijed kao da lebde. Olovka (4 g.)

Slika 7. „Kolo“. Olovka (5,5 g.) – prevaljivanje oblika

Slika 8. „Biciklisti“. Izdužuje pojedine udove tijela

kad je djetetu potrebno izvršiti neku radnju. Olovka (5,5 g.)

U ovoj fazi, djetetov likovni izričaj dolazi do velike promjene. Figure se smještaju na rub papira te više ne lebde u zraku. Također, dijete počinje crtati liniju koja označava nebo i zemlju. Osim toga, dijete više ne koristi prikaz glava – noge kako bi prikazalo čovjeka. Pojavljuje se tijelo te udovi izlaze iz njega, a ne iz glave kao do sada (slika 9). Ruke završavaju prstima koji i dalje nisu valjanoga broja. Noge su naznačene dvostrukom crtom te se pojavljuje kosa i naznaka odjeće. Dijete počinje intenzivnije koristiti boju te ne koristi lokalnu boju predmeta. Predmet boji slobodnim izborom boja.

Slika 9. „Kod tate je važna kravata“ (veće bogatstvo detalja).

Olovka (5,5 g.)

U ovoj se dobi kod djece počinje pojavljivati šablonizacija, odnosno razvoj fiksacije u likovnom izražavanju. Ponavljanje oblika koči stvaralački čin djeteta te su šablone u likovnom smislu negativne. Najčešće šablone su kuća, sunce, drveće i cvijet.

Dječji likovni izraz je reprezentacija njegove aktivnosti te se njegov način likovnog izražavanja ne smije promatrati kao neuspjelu sliku stvarnosti. Djeca nisu usmjerena na gotov proizvod, već na proces nastajanja i samu priču o nastalom djelu. Ono zadovoljstvo stvaranja gleda kao nagradu koja mu pruža radost.

3.3 Faza intelektualnog realizma

Dijete u dobi od 6 do 11 godina ulazi u fazu intelektualnog realizma. Ova faza je okarakterizirana razrednom nastavom. Ovo razdoblje je vrlo stresno za dijete jer mijenja sredinu u koju se pokušava uklopiti i biti prihvaćen među vršnjacima. U prvim razredima osnovne škole se nameću šablonizacije u likovnom izražavanju koje negativno utječu na daljnji stvaralački razvitak likovnog izraza djeteta. Pojavljuju se počeci apstraktnog mišljenja, rječnik je bogatiji, a likovni izraz sve bolji. Strah od povlačenja linija se smanjuje te dijete sve više obraća pozornost na detalje koje i prikazuje. Postoje i negativni utjecaji, kao što su stripovi i nekvalitetne slikovnice te zbog takvih utjecaja dijete osjeća nesigurnost u svoje sposobnosti. Počinje koristiti ravnalo za povlačenje linija te gumicu za brisanje povučenih linija. Pojavljuje se pojam „pravi kut“ kojim dijete pokušava objasniti najveće razlike između pojedinih predmeta.

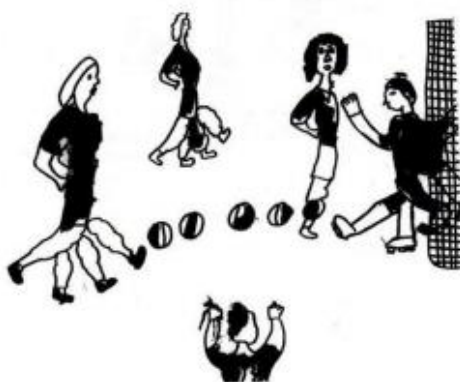
3.3.1 Prikaz ljudskog lika u fazi intelektualnog realizma

U ovoj fazi, u dječjem likovnom izražavanju nastaju određeni načini prikazivanja koje odrasli ne mogu razumjeti. Jedan od tih načina je i transparentni prikaz u kojem dijete ne prikazuje predmet kao samo ono što je vidljivo okom izvana, već i njegovu unutrašnjost sa svim detaljima koje ono voli (slika 10).

Slika 10. „Mama i tata. Mama je debela jer nosi seku“. Olovka (4 g.)

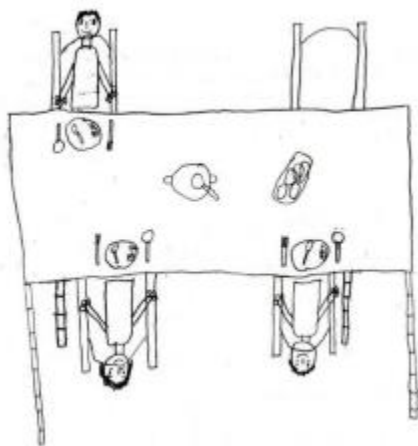
Osim transparentnog prikaza, pojavljuje se i prikaz akcije u fazama kretanja. Dijete akciju prikazuje u određenom vremenskom slijedu. „Ako, na primjer, crta igru loptom, ono će prikazati kako uzima loptu, kako ju udara, a potom ona pada preko ograde (vremenski slijed).“ (slika 11) (Grgurić, Jakubin, 1996).

Slika 11. „Nogomet“. Za oznaku kretanja, učenik multiplicira noge i loptu u putanji. Olovka (8 g.)

Osim transparentnog prikaza i prikaza akcije u fazama kretanja, intenzivnije se pojavljuje emotivna proporcija. Dijete predmete ili likove koje njemu predstavljaju nešto važno znatno povećava. „Ako su djetetu dva lika jednako važna, npr. slon i miš, ono će ih likovno izraziti kao jednako velike jer nema razloga da budu različite veličine.“ (Grgurić, Jakubin, 1996). Također se

intenzivnije pojavljuje već spomenuto prevaljivanje oblika gdje dijete ne mari za liniju tla. Dok crta, okreće papir što izgleda kao da svaki lik ima vlastito tlo (slika 12). Još jedan od načina prikazivanja je i rasklapanje oblika koje se najčešće pojavljuje kod prikaza kuća gdje dijete kuću sagledava s prednje, zadnje i s bočnih strana. Pojavljuju se razne perspektive, jedna od njih je vertikalna, gdje dijete bliže objekte prikazuje u donjem dijelu papira, a dalje u gornjem. Uz vertikalnu perspektivu, postoji i obrnuta perspektiva. Kod obrnute perspektive, dijete iskrivljuje viđeno, odnosno ono što je prostorno dalje prikazuje se kao veće, a ono što je bliže se prikazuje kao prostorno manje. Kod poliperspektive dijete objekt promatra istodobno s više strana i kutova gledanja te ga tako i prikazuje.

Slika 12. „Obitelj za stolom“. Likovi i stolci prevaljeni u ravninu papira.

Poliperspektiva. Olovka (8 g.)

U ovoj fazi, likovno izražavanje za neku djecu označava „ispušni ventil“. Svoje frustracije i emocije rješavaju na racionalan način kroz likovnu aktivnost. Takvo socijalno prihvatljivo nošenje s emocijama djeci olakšava sazrijevanje. Iskustvo koje je dijete do sada steklo, mogućnost apstraktnog mišljenja i likovna zrelost djetetu omogućuje zanimljiva likovna ostvarenja. Zbog svega toga, ovo razdoblje se naziva zlatnim dobom dječjeg likovnog stvaranja.

3.4 Faza vizualnog realizma

Faza vizualnog realizma traje od desete do četrnaeste godine te ju obilježava razvoj interesa za vlastitu osobnost i okolinu. Djeca realističnije izražavaju objekte, likovni radovi su bogatiji

detaljima te su same proporcije skladnije. Perspektive se mijenjaju u usporedbi s prošlom fazom, pojavljuju se geometrijske, zračne i kolorističke perspektive u kojima prikazuju svoju okolinu. Sliku grade kao cjelinu, postupno se gubi spontani plošni izraz, a pojavljuje se eksperimentiranje sa svjetlom i sjenom.

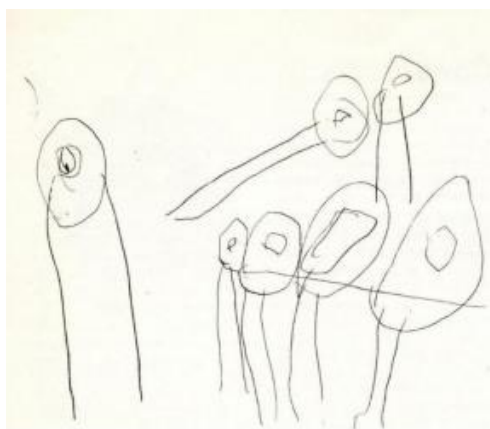
Ovo je razdoblje u kojoj dolazi do krize koja nastaje zbog prepuberteta i puberteta. Dijete se odvaja od okoline, dolazi do sukoba između njega samoga i njegove sredine. Dječaci u ovoj dobi svoj interes dijele između znanosti, sporta, umjetnosti, filozofiranja i dr. Dječja mašta, koju su do ove faze nosili u sebi, polako nestaje, što dovodi do siromašnijeg likovnog izraza. Glavni zadatak odraslih je da pokušaju spriječiti opadanje interesa za likovnu umjetnost u ovoj dobi. Gasi se pravi spontani dječji izraz, a djeca postaju odrasle osobe (Grgurić, Jakubin, 1996).

4. Prikaz detalja ljudskog lika u dobi od 2 do 4 godine

4.1. Oči

Nakon što je dijete percipiralo čovjeka kao izdvojeno biće koje je prikazivalo krugom i linijama, pozornost počinje usmjeravati prema sposobnosti percepcije. Nakon usvajanja svog prvog simbola ljudskog bića, djeca počinju unositi manje krugove koji označavaju oči. Veliki krug označava glavu, a linije ruke i noge. Zbog takvoga izgleda taj prikaz čovjeka se naziva glavonogim čovjekom. Veliki krug ne označava samo glavu, već i cijeli živi sustav. Isto tako, mali krugovi ne označavaju samo oči, već i sposobnost percipiranja. Neka djeca će u ljudskom prikazu nacrtati samo jedno oko iz razloga što dijete ne mari za količinu i opis očiju, već oči gleda kao sastavni dio sposobnosti percipiranja (slika 13). Ono oči prikazuje jednim krugom koji označava otvor ili kanal kroz koji ljudsko biće prima informacije iz okoline. Također, postoje djeca koja će odmah od početka prikazivati dva kruga koja označavaju oči iz razloga što to dijete daje posebnu pozornost sposobnosti gledanja. Takvo dijete stalno opaža da ljudi imaju dva oka te smatra da su oči najvidljiviji oblik kojim percipiramo okolinu. Dijete preuzima ideje koje mu odrasli nameću, tako na primjer ako odrasli za male krugove uporno govore da su to oči, dijete će ih samo tako nazvati, iako se njegove misli bave realnostima koje nadilaze konkretnost pojava. Dijete od četiri i pol

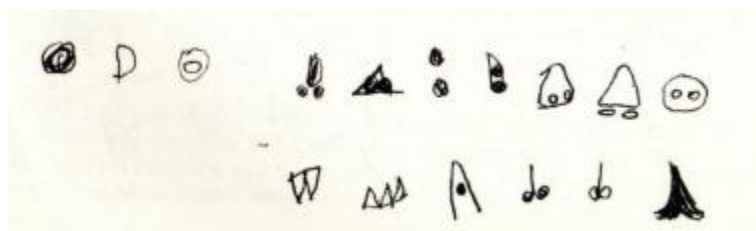
godine počinje sastavljati čovjeka od glave, tijela i udova, ali na oči i dalje gleda kao na simbole percepcije. Zacrnjivanje krugova označava poimanje očiju kao otvora prema unutra.

Slika 13. Dijete svim oblicima ljudi crta po jedno oko

4.2. Usta i nos

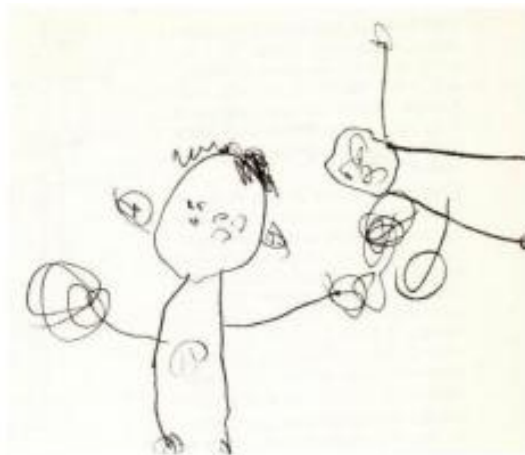
Djeca mlađe dobi ne prikazuju usta u likovnom izričaju, osim ako netko na tome inzistira. Prikaz usta na crtežu čovjeka se javlja malo kasnije. Simbol za usta je najčešće krug ili nedefinirana mrlja. Prikazivanje usta horizontalnom ili zakrivljenom crticom dolazi od shema koje odrasli nameću djeci koja se tuđe dječjem poimanju jer prikazuju zatvorena usta. Zainteresiranost za prikaz nosa se javlja još kasnije. Način na koji djeca shvaćaju, odnosno vide nos je jako teško odrediti jer jako dugo postoje sheme prikaza nosa koje se nameću djetetu. Takve sheme se mogu prepoznati u vidu vertikalne crtice, dvaju kružića ili L oblika. Sheme koje se nameću djetetu potiskuju njihovu vlastitu interpretaciju. Autor navodi da je u vrijeme tiskanja knjige provedeno istraživanje u kojem su djecu poticali da dobro pogledaju nos susjednog djeteta. U prikazivanju nosa je jedan dio djece automatski napustio shemu te prikazao nos na nov i originalan način (slika 14).

Slika 14. Primjer dječjeg prikaza nosa iz istraživanja

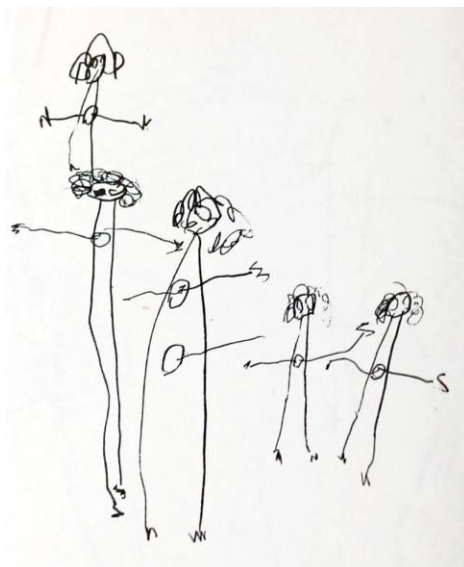
4.3. Ruke i noge

Spoznajom da je čovjek cjelina koja se kreće, dijete sve više pozornosti pridaje najpokretnijim dijelovima tijela čovjeka. Najprije se pojavljuju jednostavne crte koje označavaju ruke i noge, a kasnije i šake i stopala koji su krajnji nosioci kretanja. Kako bi prikazalo sposobnost kretanja, dijete najprije noge crta povlačenjem jedne ili dviju crta koje izlaze iz kruga. Nakon prikaza nogu, dolazi prikaz ruku koje mogu izlaziti iz kruga ili nogu (slika 15).

Slika 15. Prikaz povlačenja linija ruku iz nogu

Svoju pažnju kasnije usmjeravaju na funkciju šaka i stopala koju prikazuju kružecim linijama na krajevima ruku i nogu. Funkciju šaka također prikazuju većim brojem ravnih linija koje se šire s osnovne linije. Također, mogu izlaziti radijalno iz vrha osnovne linije ruke. Osim ravnih linija, mogu koristiti cik-cak, odnosno vibrirajuće linije (slika 16). Kako bi naglasili važnost uloge šaka, neka djeca uvećavaju te oblike u crtežu.

Slika 16. Prikaz funkcije šaka i stopala vibrirajućim linijama

4.4. Trup

Mlađa djeca u svojim likovnim radovima ne prikazuju trup. Prikaz trupa se može prepoznati tek kod starije djece. Belamarić (1987) naglašava da je razlog tomu to što je trup slabo pokretan dio tijela koji ne privlači pažnju mlađe djece koja je usmjerena prema životu i pokretu. U modeliranju glinom, kada dijete počne uključivati trup, on za njega ima sporednu ulogu te je njegova jedina svrha da spoji udove s glavom. Prikaz trupa se pojavljuje kod djece od 4 do 5 godina u obliku simbola. Svoje vizualne osobine trup počinje dobivati u likovnom izričaju djece starije od pet godina.

4.5. Kosa

Djeca u dobi od četiri godine počinju pokazivati interes za kosu, no to se može uočiti i ranije. Svako dijete ima svoj način prikazivanja kose te ono može biti samo jedna ravna ili zadebljana crta položena ili usmjerena uvis. Također, dijete kosu može prikazati mnoštvom linija koje iz osnovnog kruga izlaze radijalno. Te linije mogu biti kružeće, vibrirajuće ili zgusnute te mogu, a i ne moraju pratiti oblik glave (slika 17). Osim linija, mogu se pojaviti i bilo koji nepravilni oblici. Djeca u dobi od pet godina, nadalje, počinju crtati kosu prema vizualnim opažanjima te kao oznaku za spol.

Slika 17. Prikaz kose linijama koje prate oblik glave

4.6. Odjeća

Najmlađa djeca ne pokazuju interes za prikazivanje odjeće, osim ako se njihova pažnja ne usmjeri prema tome. Prikaz odjeće se pojavljuje zbog funkcije oblačenja i omatanja. U modeliranju glinom, prikaz odjeće će se odviti jednostavnim postavljanjem krugova pored simbola za čovjeka. Postavljanjem krugova pored simbola djeteta prikazuje da odjeća nije sastavni dio čovjeka. Takve krugove ono naziva kaputićima, suknjama i slično (Belamarić, 1987).

5. Prikaz detalja ljudskog lika u dobi od 4 do 5 godina

5.1. Složeni simbol

Složeni simboli se najčešće počinju javljati u djece u dobi od 4 do 5 godina. Početak prikazivanja složenim simbolima upućuje na to da dijete svoju pažnju počinje usmjeravati na dijelove koji tvore cjelinu. Značenje koje je do sada nosio simbol kruga se u potpunosti mijenja, krug sada preuzima značenje glave. Takvo značenje postaje vidljivo zbog odnosa veličina i oblika nogu koji vertikalnim položajem i razmakom sugeriraju prisutnost tijela (slika 18).

Slika 18. Prikaz veličina i oblika nogu koje sugeriraju na prisutnost tijela

Do sada su djetetu sva živa bića bila jednaka, a u ovoj fazi djetete životinje prikazuje na drugačiji način od ljudi. Konstrukcija lica u životinja je drugačije prikazana te djetete životinjama dodaje petu liniju koja označava rep (slika 18).

Osim razlike između živih bića, djetete pridaje pažnju različitosti izgleda ljudi. Različitim dužinama nogu prikazuju da je netko deblji, a netko mršaviji. Većem tijelu djetete prikazom daje veće noge i manje ruke. Glava u prikazu postaje relativno mala iz razloga što djetete počinje otkrivati trup, što dovodi do njegove prenaplašenosti. Osim kruga i uglatih oblika, djetete počinje istraživati trokut koji onda ugrađuju u svoje oblike.

5.2. Kosa i odjeća

Razliku spola djetete prikazuje različitim duljinama i oblicima kose i odjeće. Muške likove prikazuju kratkom kosom na vrhu glave, dok ženske prikazuju dugom kosom koja visi ispod ušiju. Dugu kosu uglavnom prikazuju kružecim, odnosno spiralnim linijama. Osim duljine kose, djeca primjećuju i razlike u boji kose koje prikazuju u crtežima. Počinju uočavati da kosa prati oblik glave te tu činjenicu prikazuju crtajući kosu po cijelom obodu kruga.

Kako bi dodatno prikazalo razliku spola, djetete koristi i odjeću. Dječake prikazuju u hlačama, dok djevojčice u haljinama, ali ne zaboravljajući da djevojčice također danas često nose hlače. Uz prikaz dvaju likova ženskoga spola u haljinama, vidljiv je i prikaz lika ženskoga spola u hlačama (slika 19).

Slika 19. Prikaz razlike u spolu kosom i odjećom

5.3. Transparentnost

U prikazu čovjeka, često se cijelom duljinom hlača vide noge, što izgleda kao da su hlače prozirne. Ta pojava se naziva transparentnošću, a do nje dolazi iz razloga što dijete najprije prikazuje ono što zna o nekom obliku, a ne ono što vidi. Također, dijete više pažnje pridaje nogama koje su važnije od hlača. Djeca imaju znanje o cjelovitosti živih bića te ih iz toga razloga nikad ne prikazuju djelomično ili nepotpuno.

5.4. Veličine

Zbog znanja o cjelovitosti živih bića i malog prostora za crtanje, djeca često smanjuju oblike živih bića kako bi vidljivo prikazali sve njegove dijelove. Veličine rijetko odgovaraju realnim vizualnim mjerama. Likove koji su djetetu važniji, ono prikazuje veće bez obzira na njihovu stvarnu veličinu.

5.5. Predimenzioniranje

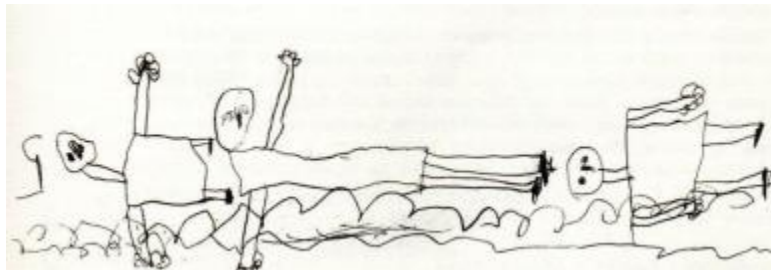
Do pojave predimenzioniranja dolazi zbog djetetovog prikaza važnosti. Dijelovi tijela koji su u tom trenutku važniji, dijete će ih prikazati većima. U crtežu prikaza slušanja priče, dijete povećava uši jer su one najbitnije za prikazanu radnju. U prikazu odgajateljice koja pokazuje slikovnicu, dijete povećava njene ruke jer su one glavne za pokazivanje (slika 20). „Bez ikakva oklijevanja dijete će povećati ili produžiti oblik da bi time pokazalo da njegova figura nešto radi ili dodiruje. Ako npr. želi izraziti brzo trčanje ili stupanje, često će povećati noge.“ (Belamarić, 1987, str. 74)

Slika 20. Predimenzioniranje važnijih dijelova tijela

5.6. Pokret

Djeca se u dobi od 4 do 5 godina nalaze na prijelazu od razumijevanja kretanja kao opće pojave do zapažanja pokretanja udova u živih bića. Pojačanim promatranjem, u vizualnoj memoriji djece ostaju slike uz pomoć kojih djeca s lakoćom prikazuju živa bića u pokretu i akciji. U prikazu čovjeka dok pliva, pri zahvaćanju vode ruke se šire, a zatim skupljaju uz tijelo koje dijete prikazuje na papiru. Dijete položaj glave iskrivljuje iz razloga što je zapamtilo da se glava kod plivanja održava iznad vode (slika 21). Sposobnost djeteta da prikazuje živo biće u pokretu je prirodna i moguća zbog njegove sposobnosti da gleda i pamti viđeno, što većina odraslih ne može (Belamarić, 1987).

Slika 21. Prikaz čovjeka u pokretu (plivanje)

6. Prikaz detalja ljudskog lika u dobi od 5 do 6 godina i starija

6.1. Profil

Dijete u dobi od 5 do 6 godina počinje otkrivati promatranje oblika s različitih strana. Dijete počinje shvaćati da se lice gledano sprijeda razlikuje od onoga gledano sa strane. Kada lice gleda sprijeda, ono vidi dva oka, a sa strane samo jedno. Jedno oko na prikazu znači da dijete zamišlja čovjeka sa strane, a nos unosi na različite načine. Često kombiniraju dvije strane lica što dovodi do jednog izgleda ljudi (slika 22). Na slici 22 je moguće vidjeti da je dijete prikazalo jedno oko gledajući ga sa strane, a pošto su usta i nos pomaknuti u stranu, ono ih je zamišljalo i prikazalo sprijeda. Razliku u kutu gledanja likova prikazuje različitim načinom crtanja kose, kosa s jedne strane označava gledanje sa strane, a s objiju strana označava gledanje sprijeda. Osim iz profila, dijete može ljude zamišljati i prikazivati s leđa.

Slika 22. Prikaz ljudi iz različitih profila

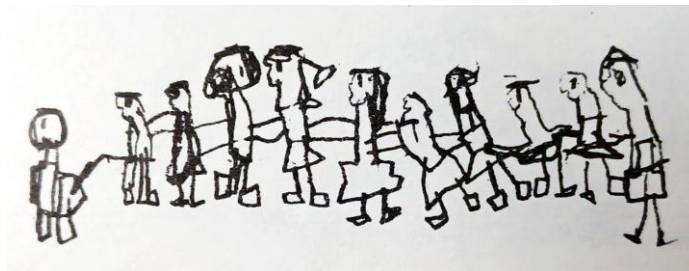
6.2. Razlike među osobama

Uz prikazivanje različitih osoba prema spolu po kosi i odjeći, dijete u ovoj dobi počinje prikazivati razlike među pojedinim oblicima tijela. Također, razliku prikazuje kvalitetom i bojom kose, kao i vrpčama u njoj te uzorcima na odjeći.

6.3. Minijatura

Djeca ove dobi pokazuju sklonost crtanju minijturnih oblika. Svaki sitni oblik se razlikuje od ostalih po odjeći i kosi, a u sitne oblike glave dijete crta sve potrebne detalje (slika 23). Za ovu sposobnost je potreban oštar vid i dobra kontrola ruke, kao i dobra sposobnost zamišljanja. Crtanje

minijatura je rjeđa pojava koju ne treba prekidati, već pustiti da se prirodno razvija. Kod nesigurne i uplašene djece se također mogu pojaviti prikazi sitnih oblika, ali su oni slabije razvijeni. Osim sposobnosti crtanja minijatura, javlja se i sposobnost predočavanja cijelog tijela, iako ga dijete ne vidi u cijelosti. U prikazu čovjeka na stolcu s leđa, stolac djelomično pokriva tijelo. Iznad stolca mu viri glava, a ispod noge (slika 24). Iako se tu ne uočava transparentni prikaz, to ne znači da se dijete neće vraćati istom.

Slika 23. Prikaz minijaturnih oblika

Slika 24. Prikaz čovjeka na stolcu iz različitih kutova

6.4. Pokret

Dijete u ovoj fazi pokazuje veliki interes za pokret ruku i nogu kod ljudi te voli to prikazati. Prikazivanjem pokreta ono pokazuje izvanrednu sposobnost brzog zapažanja i pamćenja te je tu sposobnost potrebno poticati kako ne bi u potpunosti nestala. Na slici 25 je moguće vidjeti različite prikaze i položaje ruku i nogu. Kod drugog lika s desna je moguće opaziti ogrtač koji se vijori, a također je moguće primijetiti da su dva lika pala, a što je dijete prikazalo nogama u zraku. Sve glave u crtežu su nacrtane iz profila te im nedostaje prikaz nosa. Dijete je dospjelo do faze prikaza konkretnih promjena oblika tijela u akciji trčanja. Postoje mnogi načini prikazivanja pokreta koji

variraju od djeteta do djeteta. Ljudsko tijelo može biti u bezbroj položaja koje djeca prikazuju na papiru. Najveći izazov im je prikazati tijelo u sagnutom položaju iz razloga što se dijete u tom slučaju najviše fokusira na pojam savijanja.

„Promatranje i likovno izražavanje kretanja i pokreta razvija u djece brzinu i fleksibilnost opažanja.“ (Belamarić, 1987, str. 81)

Slika 25. Prikaz ljudi u pokretu (trčanje)

6.5. Lice

Do ove faze je dijete prikazivalo svako lice na jednak način, s očima, ustima i nosom. No u ovoj fazi ono počinje promatrati lice i opažati detalje koje do sada nije. Počinje primjećivati vrstu, kvalitetu i boju kose. Također se u očima pojavljuju šarenice, a usta više nisu jednostavna linija. Usta mogu biti nacrtana na različite načine - nasmijana, otvorena, sa zubima ili bez njih. Osim navedenih detalja, ono počinje prikazivati naočale, bradu, bore, madeže i bubuljice ako ih netko ima. Dodaje obraze i čelo na prikaz sa svim detaljima, a očima daje kapke (slika 26). Detalji koje dijete prikaže mogu opisati izgled osobe na duhovit i neizravan način (Belamarić, 1987).

Slika 26. Prikaz detalja na licu

7. Crtačke tehnike

Kroz cijelu povijest, čovjek se služio raznim crtačkim tehnikama kako bi umjetnički prikazao svoje misli. Za prikaz raznih motiva koriste se različite crtačke tehnike koje najbolje odgovaraju odabranom motivu. Pod crtačke tehnike spadaju: srebrenka, olovka, kreda, ugljen, pero, flomaster, trstika, drvce, kist, tehnika laviranja te sepija (Bodulić, 1982). Zbog korištenja flomastera u praktičnom dijelu rada, поближе će biti opisan flomaster kao crtačka tehnika.

Flomastere je moguće imati u svim bojama i nijansama. Boje su intenzivne te na bijeloj podlozi daju prozračan dojam. Uspješno se koriste u području dekorativnog oblikovanja zbog svojih kolorističkih efekata. Postoje flomasteri topivi u vodi te netopivi, odnosno permanentni flomasteri. Preporuka je koristiti bezdrveni papir jer na njemu flomasteri ostavljaju najljepši trag (Jakubin, 1999).

Flomaster ima veliku primjenu u dječjem vrtiću jer je jednostavan za korištenje, ne umače se u tekućinu i lakše je njime rukovati. Iz istoga razloga je korištenje flomastera potisnulo korištenje pera. Kod crtanja s flomasterom ne postoji velika mogućnost variranja debljine crta kao što je to

moguće s perom. Crtež flomastera daje tvrd i hladan dojam te je dobar za isticanje debljine crte i izvođenje tamnijih mrlja (Bodulić, 1982).

8. Portret i autoportret

8.1. Portret

Čovjek je kroz povijest bio glavni likovni motiv, privlačio je i slikare i kipare. Ljudska glava pruža bogatu mogućnost razvijanja likovnog djela te slikari i kipari koji se pozivaju samo likovnim elementima nađenim na ljudskom licu crtaju i modeliraju motiv glave. Postoji posebna vrsta umjetnika koji preko tih elemenata traže fizičku i duševnu karakteristiku koja im je model. To su slikari motiva koji se zove portret.

„Portretist je likovni umjetnik koji preko originalnog fizičkog oblika donosi originalni psihički oblik pojedinca. Prema tome portret je pojedinac – čovjek viđen kroz specijalnu crtu, plohu, boju i oblik koji po osobinama pripadaju isključivo njemu.“ (Peić, 1990, str. 185)

Portretist je nadaren crtač, kipar, slikar koji bojom, oblikom i crtom pronalazi u licu vizualnu originalnost po kojoj se jedna ličnost razlikuje od drugih. Postoje tri vrste portreta, a to su: idealni, naturalistički i realni. Također, s obzirom na odnos slikara i modela, portret može biti intiman i reprezentativan.

8.2. Autoportret

„Autoportret je likovna autobiografija, vlastiti portret samog umjetnika, umjesto riječima, stvoren crtama i bojama (slikarski autoportret) ili oblicima (kiparski autoportret).“ (Peić, 1990, str. 188)

Umjetnik ne prikazuje samo svoj fizički izgled, već i svoju psihu, odnosno način na koji on samog sebe vidi i promatra. Pojedini slikari autoportretom prikazuju i svoj stav prema životu i umjetnosti, što dovodi do toga da sam autoportret nosi puno dublje značenje od prikaza samoga sebe (Peić, 1990).

9. Praktični dio rada

Praktični dio rada je proveden u dječjem vrtiću „Sesvete“. Aktivnosti su provedene u dvjema odgojnim skupinama tijekom travnja 2023. godine. Aktivnosti su provedene u mlađoj i srednjoj dobnoj skupini. Cilj ovih aktivnosti je bio istražiti likovni prikaz ljudskog lika kroz različite faze razvoja djeteta. Prije likovne aktivnosti su provedeni poticaji u skladu s dobnim uzrastom djeteta i temom. Zadatak je bio da nacrtaju sami sebe koristeći crni flomaster.

9.1. Mlađa dobna skupina

U ovoj skupini su djeca u dobi od tri do četiri godine. Prije glavne aktivnosti je provedeno nekoliko motivacijskih aktivnosti. Djeca su imala mogućnost slagati slagalicu ljudskog lica. Osim toga, pripremljene su im bile i dvije slagalice praznoga lica u koje su slagali različite detalje po svom izboru (oči, nos, usta, obrve, trepavice...). Također je provedena aktivnost promatranja samoga sebe u ogledalu te promatranja prijatelja. Prije same likovne aktivnosti je održan razgovor s djecom o dijelovima tijela, njihovim funkcijama te detaljima na licu koje ljudsko tijelo ima.

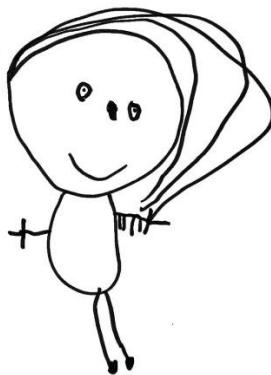
Slika 27. Motivacijski poticaji

9.1.1 Likovni radovi djece mlađe dobne skupine

Slika 28. Djevojčica E. (3 godine)

U likovnom izrazu ove djevojčice je moguće uočiti da je izostavila prikaz ruku. Noge je prikazala povlačeći dvije linije s polukrugom koji prikazuje cipele. Trup je prikazan kružnicom na koju se nastavlja glava bez prikaza vrata. Na licu je moguće uočiti zakrivljenu crtu koja predstavlja usta, crni krug s dvjema malim prazninama, što predstavlja nos te dvjema kružnicama koje predstavljaju oči. Oči nisu dvije prazne kružnice, već ih je djevojčica ispunila s još jednom kružnicom i točkicom koja predstavlja zjenicu. Osim detalja na licu, sebe je prikazala s bujnom dugom kosom koju je i obojala flomasterom.

Slika 29. Djevojčica K. (3 godine)

U ovom likovnom prikazu je moguće uočiti da je djevojčica ruke i noge prikazala ravnom linijom. Ruke završavaju prstima koje također označava linijom, ali i dalje nevaljanog broja. Noge završava dvjema kružnicama kojima prikazuje cipele. Trup označava elipsastim oblikom na koji se nastavlja glava. Na glavi je moguće uočiti kosu koja se pruža s jedne strane na drugu, a prikazana je trima linijama. Usta je prikazala zakrivljenom linijom, a nos malom crnom mrljom. Dvije kružnice ispunjene crnom točkom prikazuju oči. Nedostaje prikaz obrva, trepavica i ušiju.

Slika 30. Djevojčica P. (4 godine)

Kod likovnog prikaza ove djevojčice je moguće uočiti da je trup prikazala nepravilnim geometrijskim likom. Iz trupa se nastavljaju dvije linije koje se na kraju spajaju, a prikazuju noge. Ruke označavaju dvije ravne linije koje izgledaju kao da izlaze iz nogu. Na kraju ruku je prikazala prste linijama, ali također netočnim brojem. Na trup se nastavlja glava na kojoj se nalazi kratka kosa, što znači da djevojčica spol i dalje ne označava duljinom kose. Osim kose, vidljiv je i prikaz ušiju s obje strana glave. Što se tiče detalja na licu, djevojčica oči i nos prikazuje praznim kružnicama, a ravnom linijom usta iz kojih izlaze zubi.

Slika 31. Djevojčica (3 godine)

Djevojčica je sebe prikazala s vrlo dugom kosom. Trup prikazuje kružnicom iz koje se nastavljaju ravne linije koje označavaju ruke i noge. Iznad trupa se nalazi glava s detaljima lica. Zakrivljenom linijom prikazuje usta, a ravnom nos. Oči prikazuje dvjema kružnicama ispunjenim točkicom koja označava zjenice. Moguće je vidjeti da je djevojčica prikazala ravnim linijama prikazala i trepavice.

9.2. Srednja dobna skupina

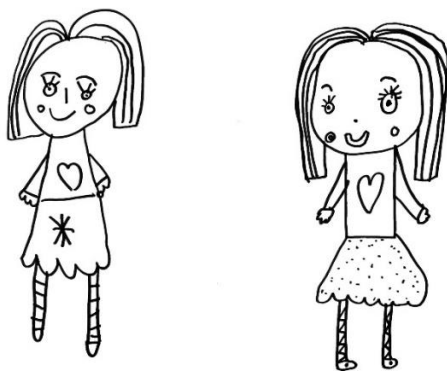
U ovoj vrtićkoj skupini su djeca u dobi od četiri do pet godina. Prije glavne aktivnosti su provedene motivacijske aktivnosti. Djeca su se međusobno gledala te razgovarala o onome što vide na svome prijatelju. Također su se gledali u ogledalu i uočavali detalje na svojim tijelima. Došli su do zaključka da svatko od njih izgleda drugačije te ima različite detalje. Prije same likovne aktivnosti je proveden razgovor s djecom o dijelovima tijela te njihovim funkcijama.

9.2.1 Likovni radovi srednje dobne skupine

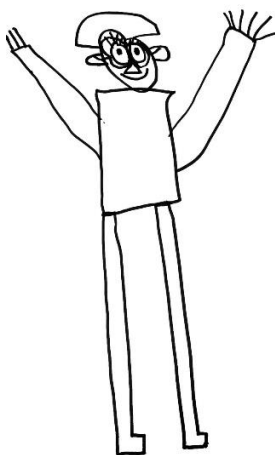
Slika 32. Djevojčica T. (6 god)

Likovni prikaz djevojčice T. je pun detalja. Počevši od glave, moguće je vidjeti da je djevojčica prikazala kosu ispunjavajući ju flomasterom, a na vrhu čela je prikazala šiške. Iznad očiju je vidljiv prikaz obrva. Oči je prikazala dvjema kružnicama na kojima je također prikazala kapke i zjenice. Na vrhu očiju je ravnim linijama prikazala trepavice. Crni krug na sredini lica označava nos, a dvije kružnice ispunjene točkicama označavaju obraze. Usta je prikazala blago zakrivljenom linijom. Na glavi se nastavlja trup koji je prikazala pravokutnim oblikom. Na trupu je prikazala ukrase, odnosno detalje majice koje nosi. Na vrhu trupa izlaze dva pravokutnika koji označavaju ruke, a završavaju dlanovima i točnim brojem prstiju. Na dnu trupa izlaze noge koje također prikazuje pravokutnim oblicima koji završavaju polukrugom koji označava cipele. Na hlačama je moguće uočiti prikaz džepa.

Slika 33. Djevojčica M. (6 godina); **Slika 34.** Djevojčica F. (5,5 godina)

Kod prikaza ovih dviju djevojčica je moguće uočiti velike sličnosti. Djevojčice su sjedile jedna do druge te međusobno „kopirale“ detalje crteža. Kod obje djevojčice je vidljiv isti prikaz kose koji prati oblik glave. Obje su oči prikazale istim načinom, ispunjene kružnice s ravnim linijama koje predstavljaju trepavice. Vidljiv je prikaz obrva zakrivljenom linijom iznad očiju. Obrazje su prikazale dvjema praznim kružnicama. Djevojčica M. je nos prikazala ravnom linijom, a usta zakrivljenom. Djevojčica F. je nos prikazala jednostavnom točkicom, a usta je prikazala otvorenima. Obje djevojčice trup prikazuju pravokutnim oblikom s istim detaljem na majici. Iz trupa izlaze dva pravokutnika koja označavaju ruke, a završavaju dlanovima i netočnim brojem prstiju. Na dnu trupa je vidljiv prikaz suknje s detaljima iz koje izlaze dva pravokutnika koji označavaju noge, a završavaju cipelama. Na nogama su vidljivi ukrasi, odnosno tajice.

Slika 35. Dječak Š. (5,5 godina)

Počevši od glave, dječak je na glavi prikazao kosu nepravilnim geometrijskim likom. Na glavi su vidljive uši s obje strane za koje je dječak rekao: „Ja imam uši kako bi mi mogle naočale stajati na glavi.“ Detalje na licu je prikazao geometrijskim likovima. Nos je prikazao u obliku trokuta, a oči dvjema ispunjenim kružnicama. Iznad očiju je ravnim linijama prikazao trepavice, a vidljiv je i prikaz naočala. Usta je prikazao jednostavnom zakrivljenom linijom. Trup je prikazao pravokutnikom iz kojeg na gornjem dijelu izlaze dva pravokutnika koji označavaju ruke. Ruke završavaju netočnim brojem prstiju koje dječak prikazuje ravnim linijama. Noge također prikazuje pravokutnicima koji, na kraju, završavaju cipelama.

9.3. Zaključak praktičnog dijela rada

U praktičnom dijelu rada sam analizirala sličnosti i razlike u prikazivanju ljudskih likova u dvjema različitim dobnim skupinama. U objema skupinama, većina djece pokazuje interes za likovno izražavanje i slijedi razvojne faze, dok je samo nekoliko njih ostalo nezainteresirano, čak i nakon sudjelovanja u motivacijskim aktivnostima. U mlađoj skupini, primijećeno je da nekoliko djece koristi duljinu kose kao indikator spola, dok druga djeca još nisu dosegla tu razinu. Detalji nisu bili naglašeni u njihovim crtežima. U srednjoj dobnj skupini, također se primjećuje sličan trend u razvoju. Analizom radova djece iz te skupine, primjećuje se da su djevojčice više naglašavale detalje i ukrase na odjeći u usporedbi s dječacima. Također se primjećuje da su djeca iz te dobne skupine koristila različite načine prikaza spola, poput odjeće i duljine kose. Promatranjem crteža može se zaključiti da obje skupine djece slijede razvojne karakteristike određenih faza u svom likovnom izražavanju.

10. Kreativnost i zanesenost

10.1. Kreativnost

„Kreativnost je čovjekova sposobnost u otkrivanju nečeg novog, i to u bilo kojem području ljudskog djelovanja... Izričita područja u kojima je kreativnost dominantna jesu umjetnička područja, u okviru kojih je i likovno stvaralaštvo.“ (Herceg i sur., 2010, str. 185)

„Za kreativnost djece možemo, posluživši se metaforom, reći da je ptica u letu koju je teško uhvatiti, a kad je uhvatiš, i nije više ptica, jer je zaustavljen njezin let.“ (Kroflin, Nola, Posilović, Supek, 1987, str. 9)

Zahvaljujući kreativnosti, koja je pokretač cijele civilizacije, ljudi su stvorili i razvili znanosti, tehnologiju, medicinu i umjetnost (Balić Šimrak, 2010). Guilford, američki psiholog, je razvio model intelekta u kojem objašnjava razliku između divergentnog i konvergentnog mišljenja. Naglašava kako je konvergentno mišljenje fokusirano na rješavanje problema koje dovodi do jednog točnog rješenja, dok je divergentno mišljenje usmjereno na cijeli proces rješavanja problema i tijekom misli te dovodi do više mogućih načina rješavanja problema. Kreativnost se najčešće veže uz divergentno mišljenje, ali je potrebno imati razvijena oba mišljenja kako bi se od brojnih alternativa odabralo najprikladnije rješenje (Guilford, 1957; prema Balić Šimrak, 2010). Škrbina (2013) smatra kako postoji nekoliko čimbenika divergentnog mišljenja, a to su

originalnost, kao glavni čimbenik, fluentnost, kao upravljanje različitim idejama, fleksibilnost, kao sposobnost prilagođavanja te elaboracija koja je uključena u poboljšanje ideje. Uz ovu listu čimbenika, Grgurić i Jakubin (1996) dodaju još i sposobnost korištenja materijala ili ideje na nov, drugačiji način te osjetljivost na probleme kao sposobnost otkrivanja likovnih problema.

Taylor je kreativnost podijelio u pet razvojnih stupnjeva prema doprinosu originalnosti. U prvom stupnju je moguće vidjeti slobodno, spontano i samostalno likovno izražavanje u djeteta. U drugom stupnju se odvija usmjerena aktivnost u kojoj dijete nastoji prikazati sličnost sa stvarnim objektom. U trećem stupnju se odvija kreativnost invencije u kojem dijete opaža i prikazuje nove likovne odnose. U četvrtom stupnju se odvija kreativnost inovacije gdje dijete počinje koristiti likovno-jezične i tehničke mogućnosti. Peti stupanj je kreativnost stvaranja u kojem dijete stvara nove likovne stilove (Grgurić, Jakubin, 1996).

Pojmovi inteligencije i kreativnosti su se počeli razdvajati tek oko pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća. Do tada su ta dva pojma bila toliko povezana da su se smatrala jednim konstruktom. Došlo se do zaključka kako se kreativnost mjeri krivim načinom. Ustanovljeno je kako je za mjerenje kreativnosti potrebno stvoriti okolinu koja je slobodna, poticajna te s opuštenom atmosferom jer samo na taj način dječja kreativnost može doći do izražaja. Jean Piaget, švicarski psiholog, je smatrao kako je jako važno da dijete slobodno i aktivno istražuje svijet oko sebe jer je to jedini put ka tome da dijete izgradi samo sebe kao osobu. To dovodi do činjenice da je odgajatelj, odnosno odrasla osoba glavni kreator okoline u kojoj se dijete mora osjećati sigurno, opušteno i voljeno (Balić Šimrak, 2010). Također je važno da odgajatelj ima potrebne kompetencije, znanje i iskustvo kojima će poticati kreativnost u djece. Učitelji i odgajatelji bi trebali minimalizirati stres u djece, motivirati ih na slobodno izražavanje, poticati ih da uče iz grešaka te ih motivirati da se fokusiraju na proces rješavanja problema i zadatka, a ne na sam rezultat i zadatak. (Županić Beniće, Vidović, 2018).

10.2. Zanesenost

“Očaravajuća obuzetost“ kao pojam opisuje stanje uma u kojem je svijest harmonično uređena i u kojem neku aktivnost želimo raditi radi nje same.“ (Csikszentmihalyi, 2006, str. 26)

Zanesenost je stanje u kojoj je pojedinac u potpunosti koncentriran te se spaja sa samom aktivnošću. U takvoj aktivnosti osoba ima osjećaj potpune kontrole nad njom te gubi osjećaj za vrijeme (Nakamura i Csikszentmihalyi, 2002; prema Rončević Zubković, Ožbolt, 2020). Pojedinci

su toliko uključeni u aktivnost da se čini kao da ništa drugo nije važno. Toliko uživaju u izvođenju aktivnosti da se nastavljaju baviti njome pa čak i uz prisustvo rizika (Csikszentmihalyi, 2008; prema Rončević Zubković, Ožbolt, 2020).

U tom trenutku, osoba se nalazi u svom svijetu u kojem je sve crno-bijelo. Do zanesenosti dolazi kada osoba u potpunosti uključi svoje vještine kako bi svladala izazov. U stanju zanesenosti, pojedinac nema ometajuće misli, nevažne osjećaje te osjećaj samosvijesti nije prisutan (Csikszentmihalyi, 1997).

11. Uloga odgajatelja i učitelja

Herceg, Rončević, i Karlavaris (2010) navode kako je odgojitelj osoba koja provodi program rada s djecom rane i predškolske dobi te promišlja odgojno-obrazovni proces u odgojno-obrazovnoj skupini. Također, navode kako je njegova zadaća da vrednuje i pravodobno planira proces u svojoj skupini. Osim toga, odgajatelj mora voditi dokumentaciju, zadovoljavati potrebe djece te poticati njihov razvoj prema njihovim individualnim mogućnostima. Mora imati sposobnost odgojne komunikacije s djecom, biti kreativan i fleksibilan prema novinama. Uloga odgojitelja je izuzetno bitna za uspješnost likovnog odgoja i obrazovanja djeteta.

Odgajatelji i učitelji trebaju poticati dijete i ne uplitati se u njegovu aktivnost, osim u slučaju nužde kada se dijete koleba. Odgajatelj mora biti likovno obrazovan i upoznat sa svim vrstama poticaja i metoda. Također, mora ispravno cijeniti likovni izraz djeteta, čuvajući se od opasnosti sugeriranja koja koči izvornost dječjeg izraza. Kod vrednovanja dječjeg likovnog djela, učitelji ne smiju uspoređivati dječji rad s poznatim radovima odraslih osoba, već vrijednost mjeriti kvantumom specifične vrijednosti koja obilježava dječji način izražavanja. Pri odabiranju poticaja za dijete, učitelji i odgajatelji moraju voditi računa o psihofizičkom razvoju djece, likovnim tehnikama i sredstvima koji istinski odgovaraju razvojnim fazama djece. Kako bi pravilno djelovao u radu, učitelji i odgajatelji moraju biti stručno pripremljeni za ovladavanje likovnim jezikom i sredstvima. Metoda rada koju učitelj ili odgajatelj koristi mora biti u skladu s mogućnostima svakog djeteta. Ako se ispune navedeni zadatci, učenici će usvojiti osnove likovnog jezika koji dovode do ispunjenja cilja likovnog obrazovanja (Grgurić, Jakubin, 1996).

ZAKLJUČAK

Djeca počinju razvijati svoju umjetničku kreativnost već u najranijoj dobi. Da bi bila što više zainteresirana za likovno stvaralaštvo, djeca moraju imati slobodu i pravo na vlastito izražavanje bez miješanja odraslih. Također, dječja spontanost igra važnu ulogu u njihovom izražavanju. Kroz tu spontanost i slobodu, dijete istražuje svoje okruženje i njegove karakteristike, koje kasnije prikazuje kroz svoje umjetničko stvaralaštvo. Dječji crtež razvija se kroz faze koje prate njihov opći rast i razvoj. Kroz ove faze, djeca uče i istražuju o svijetu oko sebe, svojim emocijama, načinima izražavanja, kao i materijalima koje mogu koristiti. U svakoj fazi ono nauči nešto novo koje prikazuje kroz svoje crteže. Od prvih pokušaja šaranja po papiru, sve do prvoga prikaza čovjeka u obliku glavonošca, a zatim prikaza čovjeka sa svim potrebnim detaljima, dijete kroz faze odrasta i usvaja nove informacije pomoću kojih počinje stvarati sve sličnije odrasloj osobi.

Od samog početka dječjeg likovnog izražavanja, crtež ima dublje značenje za dijete nego samo ostavljanje tragova po papiru. Kroz crtanje i umjetničko stvaralaštvo, dijete izražava svoje emocije, razumijevanje i ideje koje riječima ne može opisati. Crtež služi kao sredstvo komunikacije koje dijete koristi kako bi izrazilo unutarnji svijet, a ne samo da bi realistično prikazalo vanjski svijet. Pomoću dječjeg crteža, mogu se otkriti problemi koje dijete drži duboko u sebi. Međutim, pod pritiskom okoline, dijete može početi likovno izražavati prema pravilima koja mu nametnu odrasli. Takav pristup može rezultirati shematskim načinom izražavanja. Prikaz ljudskog tijela često postaje jedna od najčešćih shematskih tema kod djece, što treba prekinuti. Kada se javljaju shematski prikazi, stvara se zatvoreni krug u kojem nema prostora za daljnje istraživanje i promatranje. Poticanjem djece i zajedničkim dubljim istraživanjem teme, djeca se potiču na dublje razumijevanje i poimanje teme kao i slobodnije izražavanje, koje je jedinstveno i nenametnuto od odraslih osoba. Kako bi slobodno izražavanje bilo moguće, dijete se mora nalaziti u poticajnoj okolini okružen likovno obrazovanim ljudima koji razumiju njegov rast i razvoj te kojima je cilj da dijete samostalno istražuje i prikazuje svijet na papiru.

LITERATURA

1. Balić-Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, 16-17 (62-63), 2-8. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/124737>
2. Belamarić, D. (1987). *Dijete i oblik*, Školska knjiga, Zagreb
3. Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež, Priručnik za odgajatelje i nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb
4. Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: the psychology of engagement with everyday life*, Basic books, New York
5. Csikszentmihalyi, M. (2006). *Flow - očaravajuća obuzetost : psihologija optimalnog iskustva*, Naklada Slap, Jastrebarsko
6. Grgurić, N., Jakubin, M., (1996). *Vizualno likovni odgoj i obrazovanje*, Metodički priručnik, EDUCA, Nakladno društvo, Zagreb
7. Herceg, V. L., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*, Alfa, Zagreb
8. Ivanović, N., Barun, I., Jovanović, N. (2014). Art terapija – teorijske postavke, razvoj i klinička primjena, 42 (190-198). Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/134765>
9. Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike: temeljni pojmovi*, Educa, Zagreb
10. Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A., Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost*, Globus, Zagreb
11. Peić, M. (1990). *Pristup likovnom djelu*, Školska knjiga, Zagreb
12. Rončević Zubković, B. i Ožbolt, D. (2020). *Iskustvo zanesenosti kod likovno darovitih osnovnoškolaca u programu LIADO*, Napredak, 161 (1-2), 63-91. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/239893>
13. Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost*, Veble commerce, Zagreb
14. Županić Benić, M., Vidović, B. (2018). *Encouraging creativity in teaching art*. U Gómez Chova, L. ; López Martínez, A. ; Candel Torres, I. (ur.) ICERI2018 Proceedings 11th International Conference of Education, Research and Innovation November 12th-14th. (str. 7051-7058). Seville, Spain: IATED Academy iated.org. Preuzeto s <https://www.bib.irb.hr/971183>

PRILOG

Slika 1. Prvi pokušaji. Olovka (2 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 34)

Slika 2. „Ovo je garderoba“. Nanizani oblici su kaputići, a crte označuju cipele. Dijete se trudi nešto prikazati. Olovka (3,5 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 37)

Slika 3. Prvi prikaz čovjeka, primarni simbol glava – noge, olovka (3,5 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 39)

Slika 4. „Moja baka“, olovka (3 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 41)

Slika 5. Prikaz pokreta „Moja sestra pleše“. Linije uz noge i ruke označuju plesne pokrete. Desno je gitara, a crte iznad nje označuju zvukove. Olovka (4 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 48)

Slika 6. „U igri“. Nacrtani likovi nasumce su raspoređeni po papiru. Okrenuti su naprijed kao da lebde. Olovka (4 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 49)

Slika 7. „Kolo“. Olovka (5,5 g.) – prevaljivanje oblika, preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 51)

Slika 8. „Biciklisti“. Izdužuje pojedine udove tijela kad je djetetu potrebno izvršiti neku radnju. Olovka (5,5 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 51)

Slika 9. „Kod tate je važna kravata“ (veće bogatstvo detalja). Olovka (5,5 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* (str. 53)

Slika 10. „Mama i tata. Mama je debela jer nosi seku“. Olovka (4 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*

Slika 11. „Nogomet“. Za oznaku kretanja, učenik multiplicira noge i loptu u putanji. Olovka (8 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*

Slika 12. „Obitelj za stolom“. Likovi i stolci prevaljeni u ravninu papira. Poliperspektiva. Olovka (8 g.), preuzeto iz *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*

- Slika 13. Dijete svim oblicima ljudi crta po jedno oko, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 56.)
- Slika 14. Primjer dječjeg prikaza nosa iz istraživanja, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 60)
- Slika 15. Prikaz povlačenja linija ruku iz nogu, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 59)
- Slika 16. Prikaz funkcije šaka i stopala vibrirajućim linijama, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 60)
- Slika 17. Prikaz kose linijama koje prate oblik glave, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 65)
- Slika 18. Prikaz veličina i oblika nogu koje sugeriraju na prisutnost tijela, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 67)
- Slika 19. Prikaz razlike u spolu kosom i odjećom, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 72)
- Slika 20. Predimenzioniranje važnijih dijelova tijela, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 74)
- Slika 21. Prikaz čovjeka u pokretu (plivanje), preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 75.)
- Slika 22. Prikaz ljudi iz različitih profila, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 77)
- Slika 23. Prikaz minijaturnih oblika, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 77)
- Slika 24. Prikaz čovjeka na stolcu iz različitih kutova, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 78)
- Slika 25. Prikaz ljudi u pokretu (trčanje), preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 79)
- Slika 26. Prikaz detalja na licu, preuzeto iz *Dijete i oblik* (str. 82)
- Slika 27. Motivacijski poticaji
- Slike 28-35 prikazuju likovne prikaze sebe djece srednje i mlađe dobne skupine
- Slika 28. Djevojčica E. (3 godine)
- Slika 29. Djevojčica K. (3 godine)
- Slika 30. Djevojčica P. (4 godine)
- Slika 31. Djevojčica (3 godine)
- Slika 32. Djevojčica T. (6 god)

Slika 33. Djevojčica M. (6 godina)

Slika 34. Djevojčica F. (5,5 godina)

Slika 35. Dječak Š. (5,5 godina)

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)

Idium, obrt za lektoriranje i kreativno pisanje
OIB: 85980978249
vl. Nikolina Pinčić
Marina Getaldića 4
23000 Zadar

POTVRDA O LEKTURI

Matea Jakešević

MOTIV ČOVJEKA U LIKOVNOM IZRIČAJU
DJETETA

**Završni rad je lektoriran prema pravilima
hrvatskoga jezika.**

U Zadru 22. kolovoza 2023.

Nikolina Pinčić, mag. educ. philol. croat.

IDIUM obrt za lektoriranje
i kreativno pisanje
vl. Nikolina Pinčić
Marina Getaldića 4, Zadar
OIB: 85980978249

WWW.IDIUM-SADRZAJ.COM

email: idiumlektoriranje@gmail.com, telefon: 099 766
7493